

ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΚΑΘΟΛΙΚΟΤΗΤΑ ΣΤΑ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ ΔΙΟΤΙΜΑ*

Τὸ 1973 ὁ καθηγητὴς Εὐάγγελος Μουτσόπουλος, μὲ συνεργάτες του, ἐξέδωσε τὸν πρῶτο τόμο τοῦ περιοδικοῦ *Διοτίμα*. Ἐκτοτε οἱ τόμοι ἀριθμοῦν τοὺς 30, μὲ τόπο ἐκδο-
σης τὴν Ἑλλάδα καὶ περιοχὴ διακίνησης τὴ χώρα μας καὶ τὸ ἐξωτερικό. Ἡ *Διοτίμα*
ὑπῆρξε εὐνόητο προϊόν τῶν συναντήσεων τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρείας Φιλοσοφικῶν Με-
λετῶν. Κλασσικὸς στόχος τῆς εἶναι ἡ δημοσίευση τῶν πρακτικῶν τῶν συνεδρίων ποὺ
ὀργανώνει ἡ ὡς ἄνω ἑταιρεία, ἀλλὰ καὶ ἡ δυναμικὴ προβολὴ ἑνὸς φιλοσοφικοῦ λόγου μὲ
ἥθος καὶ καίριες παρεμβάσεις στὰ ποικίλης φύσεως δρώμενα στὸν χῶρο τοῦ ἐπιστητοῦ.
Ἀπ' τὰ πρῶτα κιόλας ἐκδοτικά της βήματα μέχρι καὶ σήμερα, αὐτὴ ἡ *Ἐπιθεώρησις Φιλο-
σοφικῆς Ἑρεῦνης* παραμένει, κατὰ κανόνα, ξενόγλωσση, μὲ ὕφος ποὺ ὀξύνει καὶ καλλιερ-
γεῖ τὸ γλωσσικὸ αἰσθητήριο τοῦ ἐμπειροῦ καὶ ἐπαγγελματία ἀναγνώστη. Πρὶν ἀπὸ τρία
χρόνια δημοσιεύθηκε σχετικὸ εὔρετήριον («Repertoire») ποὺ περιλαμβάνει τὰ περιεχόμενα
τῶν τόμων 1-25 (1973 - 1997) ὑπὸ μορφήν: 1. Ἄρθρων, στὰ ὁποῖα προτάσσεται τὸ ὄνομα
τοῦ συγγραφέα καὶ ἀκολουθεῖ ὁ τίτλος τῆς μελέτης του, 2. Συζητήσεων, μὲ παρόμοια μορ-
φολογία διάταξης, 3. Βιβλιοκρισιῶν, 4. Λημματικοῦ καταλόγου θεμάτων καὶ κυρίων ὀνο-
μάτων.

Ἐάν ὑπάρχει κάποιο σῆμα κατατεθὲν τὸ ὁποῖο χαρακτηρίζει τὴ φυσιογνωμία τοῦ πε-
ριοδικοῦ, αὐτὸ εἶναι ἡ καθολικότητα μὲ τὴν ὁποία περιπτύσσει κάθε ἐπιστημολογικὰ ἐξε-
λίξιμο ἰχνοστοιχεῖο, καὶ ἡ οἰκουμενικότητα μέσω τῆς ὁποίας ὑπερβαίνει χρονικὰ καὶ το-
πικὰ ὅρια ἢ ἐναντιώματα ποὺ χωρίζουν καὶ διαιροῦν πολιτισμούς. Στὰ δύο αὐτὰ γνωρί-
σματα θ' ἀναφερθοῦμε ἀδρομερῶς καὶ ἀδιακρίτως, κάνοντας ἐπιλεκτικὴ χρῆση ἀνάλογων
μελετῶν.

Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς γίνεται ἀξιοσημεῖωτη ἀναφορὰ στὶ προϋποθέσεις ποὺ συνέβαλαν στὴ
διαμόρφωση τῆς νεοελληνικῆς καὶ εὐρωπαϊκῆς συνείδησης καὶ μάλιστα στὴ διδασκαλία
καὶ τὴν δράση τοῦ Πλήθωνα. Περιγράφεται καὶ ἀξιολογεῖται ἡ ἀντίδραση τοῦ φιλοσόφου
τοῦ Μυστρᾶ σὲ διάφορες βυζαντινὲς ἀπόψεις καὶ ὑπογραμμίζεται ἡ συμβολὴ του στὴν
ἀναγέννηση τῆς πλατωνικῆς, νεοπλατωνικῆς καὶ τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Μὲ τὸν τρόπον
αὐτόν, ἡ μετάβαση τῆς ὕλης τοῦ περιοδικοῦ στὸν χῶρο τῆς νεοελληνικῆς φιλοσοφίας κα-
θίσταται εὐχερέστερη καὶ περισσότερο εὐλογη. Ὡς ἐνδεικτικὸς ἐκπρόσωπός της, λαμβάνε-

* Ἀνακοίνωση στὴν Ἡμερίδα «Περιοδικὰ φιλοσοφικῆς ὕλης στὴν Ἑλλάδα τοῦ 20οῦ
αἰῶνα», ποὺ διοργανώθηκε στὸ Πάντειο Πανεπιστήμιο (19.5. 2000) ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Φι-
λοσοφικὴ Ἑταιρεία σὲ συνεργασία μὲ τὸ Τμῆμα Κοινωνιολογίας τοῦ Πανεπιστημίου αὐτοῦ
καὶ μὲ τὸν Τομέα Φιλοσοφίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

ται ὁ Πέτρος Βράϊλας-Ἀρμένης τοῦ ὁποίου ἐξαίρεται ἡ γενικότερη συμβολή στὰ γράμματα καὶ τὸν στοχασμό. Ἐξετάζεται πῶς, μέσω τῆς ἔννοιας τοῦ ὄντος (E. Moutsopoulos), ὁ κερκυραῖος φιλόσοφος ἀνάγεται στὶς καταβολές τῆς ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ διανόηση καὶ τὶς ἐπιδράσεις ἀπὸ τὴν τότε ἰσχύουσα εὐρωπαϊκὴ φιλοσοφία. Εὐκαιρίας δοθείσης, ἀναπτύσσεται (A. Vigioux-Reymond) τὸ θέμα τῆς ἀλληλεπίδρασης βιολογίας καὶ ἠθικῆς στὸ ἔργο τοῦ Πλάτωνος. Τόσο στὸν *Τίμαιο*, ὅσο καὶ τοὺς *Νόμους*, διαπιστώνεται ὅτι φυσιολογικὲς λειτουργίες τοῦ ὁργανισμοῦ, ὅπως εἶναι ἡ ἀναπνοή, ὁ μεταβολισμός κ.λ.π., σχετίζονται μὲ ἀνάλογες διεργασίες σὲ ἐπίπεδο ἠθικό. Ὡσαύτως, ὅταν ἡ ἱκανοποίηση τῶν ἡδονῶν δὲν συντελεῖται μὲ μέτρο, τότε τὸ ἀνώτερο μέρος τῆς ψυχῆς νοσεῖ. Κατὰ συνέπειαν, ἡ ἐγρήγορη καὶ ἡ εὐρωστία τῆς βούλησης σὲ μεγάλο βαθμό, ἐπαφίενται στὴν ἀγαστὴ συνεργασία σώματος καὶ ψυχῆς.

«Τὰ μαθηματικά καὶ ἡ τέχνη: ἀπὸ τὸν Πυθαγόρα στὸν Boufbaki», εἶναι ὁ τίτλος μιᾶς εἰδικῆς πραγματείας (M. Loi). Κατοχυρώνεται, στὸ σημεῖο αὐτό, ἡ ἀντίληψη ὅτι ὁ κατ' ἐξοχὴν χώρος δράσης τῶν μαθηματικῶν εἶναι ἡ φαντασία. Τὰ μαθηματικά εἶναι σὲ θέση νὰ προσφέρουν διδάγματα ἐφαρμοσμένης συμπεριφορᾶς καὶ νὰ ἐπιτρέψουν στὴν γνώση νὰ μεγαλουργήσει, μὲ τὴ συνδρομὴ καὶ ἄλλων ἐπινοήσεων ὅπως εἶναι ἡ ποίηση, ἡ μουσικὴ κ.λ.π. Μὲ διεξοδικότητα, ἐξετάζονται στὸν οἰκεῖο χώρο (K. Ware) οἱ ἔννοιες «νοῦς» καὶ «νόησις» στὰ ἔργα τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Εὐαγρίου τοῦ Ποντικοῦ. Ἀποφασιστικὸς σχολιασμός γίνεται ἐπίσης στὸν πατερικὸ ὄρο «καρδία». Τὸ ὄργανο αὐτό, πέρα ἀπ' τὸν ὅποιον λειτουργικὸ ρόλο του στὸ πλαίσιο τῶν λοιπῶν νοητικῶν δυνάμεων, θεωρεῖται πῶς σηματοδοτεῖ, τρόπον τινά, τὴν ἠθικὴ ἀκεραιότητα καὶ ἐπ' οὐδενὶ συναισθήματα καὶ συμπτώσεις, ἐκφάνσεις δηλαδὴ τοῦ ψυχικοῦ βίου ὑποκείμενες σὲ παρέκκλιση καὶ τροπὴν.

Σταθμὸς στὴ διαδρομὴ τοῦ περιοδικοῦ ὑπῆρξε τὸ τεῦχος-ἀφιέρωμα στὶς ἔννοιες τοῦ χρόνου καὶ τοῦ καιροῦ. Μὲ εἰδικὲς ἀναδιφήσεις, σ' αὐτὸ διερευνᾶται τὸ πολυδιάστατον τῶν ἐννοιῶν ἐκείνων, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τὶς συνθήκες πού συνέδραμαν στὴ γένεση καὶ στὴν ὠρίμανσή τους καὶ ἐπισημαίνονται οἱ ὁλοένα αὐξανόμενες πτυχές τους στὴ φιλοσοφία τοῦ σημερινοῦ θεμελιωτῆ τους, ἀλλὰ καὶ στὴν εὐρύτερη χρῆση τους ἀπ' τὴ διανόηση. «Καιρὸς: τὸ διακύβευμα», «Χρόνος καὶ καιρὸς στὰ μαθηματικά καὶ τὴ λογικὴ», «Χρονικότητα καὶ καιρικότητα στὸ ἔργο τέχνης», «Καιρὸς καὶ πολιτικὴ», «Ἀριστοτέλης καὶ ἀπόλυτος χρόνος», «Ἡ ἀριστοτελικὴ ἔννοια τοῦ χρόνου καὶ Ἰωάννης ὁ Ἰταλός», εἶναι τὰ πιὸ ἀντιπροσωπευτικὰ ἄρθρα τοῦ παραπάνω ἀφιερώματος.

«Αἰσθητικὴ ἀποτίμηση καὶ ἀνθρώπινη κάθαρση», εἶναι μιὰ ἐργασία πού ἀποσπᾷ τὸ ἀμέριστο ἐνδιαφέρον τοῦ ἱστορικοῦ τῆς φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ τοῦ μελετητῆ τῆς αἰσθητικῆς. Μὲ συνεκτικὸν εἶρμό θεωρεῖται ἡ βιοδομία τοῦ αἰσθητικοῦ ἀντικειμένου καὶ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον ἐκεῖνο περιβάλλεται ἀπ' τὶς αἰσθητικὲς κατηγορίες. Ταυτόχρονα ἐρευνᾶται τὸ ἐὰν καὶ τὸ κατὰ πόσον ὁ καλλιτέχνης ἐμφορεῖται μεταφυσικῶν προθέσεων καὶ πῶς αὐτὲς σχετίζονται πρὸς τὴ μίμηση καὶ τὴ φαντασία. Τέλος, συνεξετάζονται τὸ ἔργο τῆς τέχνης καὶ τὸ πρόβλημα τῆς κάθαρσης. Στὴν πραγμάτωση τῆς τελευταίας, πληροφοροῦμαστε ὅτι ἱκανὴν ἀρωγὴ παρέχουν ὁ «φιλοπενθὴς πόθος» καὶ τὰ «παθήματα τῆς ψυχῆς», ὅπως εἶναι ὁ «ἔλεος», ὁ «φόβος» καὶ ἡ «ἐκπληξις» (C. Niarchos). Ὁ ἀναπόδραστα ὁμῶς καὶ τραγικὸς προορισμὸς ἐνὸς καλλιτεχνήματος, δὲν συνδέεται κατ' ἀνάγκην πρὸς κάθε τι πού περιέχει λύπη, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὅ,τι τὸ νηπενθές, ἀφοῦ ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἐκβασῆς του μπορεῖ, σὲ τελευταίαν ἀνάλυση, νὰ ἔχει εὐτυχὲς τέλος.

«Ὁ θεῖος γνῶφος στὸ ἔργο τοῦ Γρηγορίου Νύσσης: ἀλεξανδρινὲς ἐπιδράσεις» συνιστοῦν ἓνα ἄρθρο (I. Gobry) μὲ ἐξέχουσαν σημασία. Ὑπογραμμίζεται ὅτι ὁ γνῶφος ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀπαραίτητον ὄρον-φραγμὸ προκειμένου νὰ ἐννοήσωμε τὴ διαφορὰ μεταξὺ τῶν ἐνεργειῶν καὶ τῆς οὐσίας τοῦ θεοῦ. Φίλων ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ τὸ «ἄδυτον» τοῦ Πλωτίνου, συγκροτοῦν τὴν κύρια πηγὴ ἐμπνευσης καὶ προβληματισμοῦ τοῦ Γρηγορίου στὶς πα-

ρεμφερείς του απόψεις περί «νεφέλης» και «σκοτίας», συντελεστών όλως αναγκαίων της άνδρωσης της αποφατικής θεολογίας.

Σημαντικό, τέλος, είναι τὸ ἄρθρο: «Ἐν καὶ Πᾶν ὡς κεντρικὸ θέμα» (Κ. Gloy). Ἐδῶ μελετᾶται ἡ λογικὴ ἀνάπτυξη τῶν ἐπιστημονικῶν θεωριῶν καθὼς καὶ ἡ διαδοχὴ τῶν ἐπικρατέστερων ἀντιλήψεων πρὶν ἀπὸ τὴν τελικὴ κατίσχυση τῆς ἐκάστοτε ἐπιστημολογικῆς ἐξήγησης. Ἐπαρκεῖς κριτικὲς ἀναφορὲς ὀφείλονται σὲ σημαντικοὺς ἐρευνητὲς τῶν ὁποίων ἡ ἀξιόλογη προσφορὰ συνδέθηκε πρὸς ἀντίστοιχα ὁρόσημα στὴν ἐξέλιξη τῶν ἰδεῶν (λ.χ. Isaac Newton, Albert Einstein, Werner Stegmüller, Thomas Kuhn). Ξεχωριστὴ μνεία γίνεται στὸ βιβλίο τοῦ Thomas Kuhn, «Ἡ δομὴ τῶν ἐπιστημονικῶν ἐπαναστάσεων», καὶ τονίζεται ὅτι οἱ ἐπιστήμονες μποροῦν μὲν νὰ συμφωνοῦν στὴ διάγνωση ἑνὸς *παραδείγματος* (τῆς δεσπόζουσας δηλαδὴ θεωρίας στὴν ὁποῖαν γίνεται ἀναφορὰ καὶ μέσω τῆς ὁποίας ἐπλύονται προβλήματα) χωρὶς ἀπαραιτήτως νὰ ὑπάρχει καὶ ὁμογνωμία ὡς πρὸς μίαν πλήρη ἐρμηνείαν ἢ ἀνασυγκρότηση τοῦ παραδείγματος αὐτοῦ. Καταδεικνύεται πὼς ἡ ὑπαρξὴ ἑνὸς παραδείγματος δὲν παραπέμπει δικαιοματικά σ' ἓνα προτασσόμενο σύνολο κανόνων.

Στὶς γραμμὲς ποὺ προηγήθηκαν, ἐπιχειρήσαμε νὰ προσδιορίσωμε καὶ νὰ ἐκθέσωμε τὸν τύπο καὶ τὴν οὐσία ἑνὸς φιλοσοφικοῦ περιοδικοῦ τὸ ὁποῖον ἐπὶ εἰκοσιεπτὰ συνεχόμενα χρόνια γαλουχεῖ, μὲ συνέπεια καὶ αἰσθημα εὐθύνης, τίς συνειδήσεις τῶν φιλοσοφούντων. Οἱ συγγραφεῖς του, διανοητὲς τῆς ἡμεδαπῆς καὶ τῆς ξένης μὲ κῦρος, δὲν καταθέτουν μόνον τεκμηρίωση ἀντιλήψεων, ἀλλὰ καὶ μαρτυρίαν ἑνὸς αὐστηρὰ προσωπικοῦ βιώματος, βασισμένου στὴ φιλοκαλία, τὴν θεωρητικὴ καὶ πρακτικὴν ἀπορία. Τὰ γνωρίσματα, ὡς ἐκ τούτου, ποὺ ἀποδώσαμε στὸ περιοδικὸ αὐτὸ δὲν συγκρατοῦνται οὔτε τιθασεύονται ὡς πρὸς τὴν πληθύν τῶν συστατικῶν τους (ιδίως ἀπὸ παράγοντες ἀνοίκειους στὸ φιλοσοφικὸ στοχασμό), ἐπειδὴ ἀκριβῶς εἶναι τὰ φυσικά, ὅσο κι ἐπίκτητα, συνοδευτικά τῆς εὐθαρσοῦς, πολυδιάστατης προσφορᾶς του.

Πέτρος ΦΑΡΑΝΤΑΚΗΣ
(Ἀθῆναι)